

154 NUMARALI PÎŞKEŞ DEFTERİNE GÖRE PADİŞAH VE ŞEHZADELERE TAKDİM EDİLEN İLMÎ KİTAPLAR (1675)

Fatma ÜNYAY AÇIKGÖZ¹

Öz

Osmanlı Devleti'nde bayram, düğün, nevruz gibi önemli zamanlarda vezirlik, beylerbeylik, kadılık gibi makamlarda bulunan devlet adamları tarafından teşrifât usulleri dâhilinde padişaha ve onun yakınlarına pîşkeş adı verilen hediye takdimi devlet gelenekleri arasında yer almıştır. Hediyeler dönemin en değerli eşyalarından oluşmaktaydı. Bu eşyaların arasında bulunan tezhipli ve devrin önde gelen hattatları tarafından kaleme alınmış ilmî kitaplar önemli bir yer tutmaktadır. Bu bilgiler Osmanlı kaynaklarından bilhassa arşiv belgelerinden takip edilebilmektedir. 1675'te yapılan şehzade sünnet düğününde önemli devlet erkânı tarafından padişaha ve şehzadelere takdim edilen kitapların başında Kur'an-ı Kerim gelirken çoğu medreselerde okutulan hadis, tefsir, kelâm ve fıkıh kitaplarının yanı sıra, İslam tarihine ve edebiyata dair eserler de yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, İlim, Kitap, Hediye

Scientific Books Presented to the Sultans and Princes (1675) According to Pishkash Book Number 154

Abstract

In Ottoman Empire, gift presentment called "pishkash" to sultan and his relatives within the ceremonial procedures by major statesman occupying significant positions such as vizier, governor, cadi at certain times such as festivals, wedding ceremonies, newroz remained amongst state traditions. Gifts were compromising the most valuable objects of the period. Among these objects ornamented scientific books engrossed by prominent calligraphists of the era rank a major place. This information can be found in Ottoman sources basically from archive documents. While Quran takes the first place for the books presented to sultan and princes by the major high state officials in circumcision fest for a prince held in 1675, there were also works of Islamic history and literature besides Hadith, Expounds, Kalam and Islamic jurisprudence books.

Keywords: Ottoman, Science, Book, Gift

1 Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E-posta: fa-cikgoz78@hotmail.com

Giriş

Osmanlılarda önemli zamanlarda padişaha ve onun yakınlarına pîşkeş denilen hediyelerin takdim edilmesi geleneksel olarak varlık göstermiş ve XVI. yüzyıldan XIX. yüzyılın ortalarına kadar kanun halini almıştır. XVII. yüzyılda törenlerin önemli bir bölümünü oluşturan hediye sunumunu gerektiren zamanlar çoğalmış; buna paralel olarak pîşkeşlerin de nevrüz pîşkeşi, bayram pîşkeşi, düğün pîşkeşi, ziyafet pîşkeşi, ambar pîşkeşi ve mevlit pîşkeşi gibi adlarla çeşitliliği artmıştır. Hediye sunumu taraflar arasındaki iyi niyetin bir işareti; ayrıca padişaha olan sadakatin sembolü olarak önemli işlevleri bulunan bir özelliğe sahipti. Hediye ve hediyeleşme geleneksel bir devamlılığın tezahürü olmasının yanı sıra, bağlılık, itaat, dostluk, barış ve dayanışmanın aracı idi. Osmanlı arşiv belgeleri ve kronikler bu konuda zengin bir içeriğe sahiptir (Açıkgöz, 2018).

Osmanlılarda devlet dairelerinde defter tutma geleneği çerçevesinde iç hazineye dâhil edilen ve hazineden çıkan her türlü altın, gümüş para ile değerli eşya defterlere kaydedilmiştir. Bu minval üzere padişahlara sunulan hediyeler ve padişahların verdikleri ihsanlar da hazine kâtipleri tarafından tek tek defterlere yazılmıştır. Bu defterlerden bazıları pîşkeş defterleri, varidat defterleri, raht hazinesi defterleri, ceyb-i hümayun defterleri, harc-ı hassa defterleri, inamât defterleri, çeyiz defterleri ve raht hazinesi defterleridir (Açıkgöz, 2018; Temür, 2019, s. 16-19). Bu defterlerde kumaşlar, at takımları, silahlar, mutfak eşyaları, ziynet eşyaları, saatler ve kitaplar gibi değerli eşyalar en ince ayrıntısına kadar kaydedilmiştir.

İslâm kültür ve medeniyeti dairesinde bir devlet kurmuş olan Osmanlılar ilme bilhassa da İslâmî ilimlere önem vermişlerdir. Osmanlılarda önemli gün ve gecelerde sultanlara başka eşyaların yanı sıra kitap hediye etmek geleneksel olarak sürdürülmüştür (Atik, 2019, s. 168-172). Nitekim defterler incelendiğinde genellikle hediye listelerinin ilk sırasında kitapların yer aldığı görülür. Kur'an-ı Kerim'den hemen sonra yazılan ve daha çok İslâmî ilimlerle ilgili olan eserlerin çoğu Osmanlı medreselerinde okutulan kitaplardır (Hızlı, 2008, s. 25-46).

Devlet Ricalinin Hediye Sunma Âdeti

Orta Asya ve Orta Doğu devletlerinde geleneklerin şekillendirdiği yönetim, anlayış ve uygulamalar, Osmanlı Devleti'nde de görülmekteydi. Makamların sahibi ve ihsan edici olan padişahlar geleneklerin belirlediği ölçüler içinde bir tür biat vesilesi olarak görülen hediyeleri kabul etmek durumunda idi. Bu anlamda hediyeleşme, ilk dönemlerden itibaren bir tür tâbî-metbû ilişkisinin somut olarak ortaya konduğu bir uygulama idi.

Osmanlı Devleti'nde kuruluş döneminde hükümdarlara hediye sunumuna dair bilgiler kroniklerden takip edilebilmektedir. Buna göre, özellikle padişah bir şehre geldiğinde ya da padişahın huzuruna çıkma gibi durumlarda hediye takdim etme usulü yaygındı (Karaca, 2007, s. 294). Devlet adamları arasında hediye-

leşmenin kökeni Osman Gazi'ye kadar uzanmakta olup, o hem çeşitli vesilelerle beylere, dervişlere, komutanlara ve Bizans tekfurlarına hediyeler vermiş hem de onlardan hediye kabul etmiştir (Öztürk, 2007, s. 49-52). Sonraki yıllarda padişahlara hediye takdimine fütuhat ganimetlerinden sunulması da eklenmiştir. Mesela 1475'te Kefe'nin fethinden sonra komutanlar ganimet eşyalarıyla II. Mehmet'in huzuruna çıkmışlardır. Kemal Reis, deniz savaşlarında elde ettiği ganimetlerden II. Bayezid'e çeşit çeşit hediyeler sunmuştur (1495/1496) (Açıkgöz, 2012, s. 32).

Sonraki dönemlerde konu ile ilgili bilgilere arşiv belgelerinde de rastlanmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait bir belgede 19 Şubat 1536'da Üstâd Maksûd adlı şahsın padişaha, içi sandal ağacından dışı fildişinden yapılmış, altın, yakut ve firûze ile süslü bir sandık sunduğu görülmektedir. Şehir subaşısının ise Şeyh hattıyla yazılmış Erguvanî ciltli bir Kur'ân-ı Kerim, fağfurî üsküre (çanak) sunduğu; ayrıca çeşitli kitaplar, arslan suretinde gümüş kadeh, ikisi büyük biri büyük kadeh, biri büyük üç Çin porseleni gibi hediyelerin listelendiği görülmektedir (TSMA, D., nr. 6230).

IV. Murat Revan seferinden dönerken Defterdar Arslan Efendinin evinde gecelemiş ve ev sahibine bin altın ihsan etmiş; Defterdar Arslan Efendi de ona Üsküdârî Kâtib Hasan Çelebi tarafından yazılmış bir Kur'ân-ı Kerim takdim etmiştir (Zeyrek, 1999, s. 103).

İlmiye sınıfı mensuplarının hediyelerinin genellikle kitap ve sof olduğu görülmektedir. 8 Haziran 1687'de Şeyhülislam Ankaralı Mehmet Efendi padişaha verdiği ziyafette Türkçe denizcilik kitabı ve Türkçe yazılmış minyatürlü ve manzum İskendernâme ile iki top sof hediye etmiştir (TSMA, D. nr. 14, s. 59/a).

Osmanlı Devleti'nde mübarek gün ve geceler de merasimle kutlanır; bu vesileyle Kur'ân-ı Kerim okunur, padişaha hediye takdiminde bulunulurdu. Bu hediyeler kitap, tespih, seccade gibi eşyalardan oluşurdu. Örneğin, 18 Temmuz 1681'de Sadrazam Mustafa Paşa, tamamı yetmiş dokuz varaktan oluşan tezhipli, minyatürlü talik ile hattatlarca yazılmış meşk ve güzel yazı örneklerinden müteşekkil sanatkârâne bir murakka'ât hediye etmiştir (TSMA, D. nr. 14, s. 10/b). 1684 Mevlit Kandili'nde Sadrazam İbrahim Paşa'nın padişaha sunduğu mevlit pîşkeşi elmasla süslü bir çengel kuşak ile her biri dörder elbiselik olmak üzere yirmi dört elbiselik Acem ve Şam dibâsı, telli ve sade Hıtayî, telli atlas ve ma'hud çuka gibi kumaşlardan oluşmaktaydı (TSMA D., nr. 14, s. 37/b).

Komşu Hükümdarların Hediye Göndermesi

Barış görüşmesi, arabuluculuk ve cülus tebriki gibi nedenlerle Osmanlı Devleti'nin ilişki içerisinde olduğu devletlerin hükümdarları, elçileri vasıtasıyla Osmanlı sultanlarına değerli hediyeler göndermişlerdir. Dönemin şartları gereği, devletlerarası dengenin sağlanmasında önemli rol üstelenen diplomatik hediyeler bu ilişkilerin durumuna göre değişmiş ve armağanlar her ülkenin içinde bulun-

duğu kültür dünyası çerçevesinde en değerli eşyalardan seçilmiştir. Bu bağlamda kitap hediye etme âdeti Müslüman hükümdarlar arasında da mevcuttu. Safevi hükümdarları Osmanlı sultanlarına hediye olarak değerli eşyalardan başka Kur'an-ı Kerim ve Şehname gibi kitaplar da göndermiştir (Rahimov, 1995, s. 344-350). III. Murat tahta çıktığı zaman Osmanlılarla iyi ilişkiler kurmak isteyen Safevi Şahı I. Tahmasb'ın cülûs tebriki için İstanbul'a gönderdiği elçisinin şah adına getirdiği armağanlar şunlardı: Görkemli bir çadır, çeşitli halılar, Horosan keçeleri, on sekiz sanatkârâne ve tezhipli Kur'an-ı Kerim, İran şairlerine ait altmış ciltten fazla divân, Firdevsî'nin Şehnâme'si, birkaç tane minyatürlü murakka'at, on bin tane balıkçıl tüyü, üç okka mumya ve panzehir, kıymetli taşlarla dolu çekmeceler, oklar, yaylar ve kılıçlar (1576).

16. yüzyılın son çeyreğinde İstanbul'a gelen Avusturya elçilik heyetinden bir papaz, kaleme aldığı eserinde, padişahın huzuruna kesinlikle armağansız çıkılmayacağını belirterek bunu bilen İran elçisinin, beraberinde birkaç külçe firûze taşı ile her iki taraf için de çok değerli bir hediye olarak görülen, yirmi bin duka değerinde iki adet de Kur'an-ı Kerim armağan ettiğini söylemektedir (Schweigger, 2004, s. 89).

Türkistan Hanlıklarından Belh Hanı Mukim Han da Osmanlılara Kur'an-ı Kerim göndermiştir. Belh elçisi Han adına III. Ahmet'e 8 Nisan 1707'de bir adet Mushaf-ı Şerif, dokuzar elbiselik destar, alaca kutnu, Keşmirî şal, zerbaft yasdık, beyaz boğasi, on sekiz elbiselik surhî alaca, altı Özbek bıçağı, yedi müşebbek taka ve sekiz elbiselik Hitayi kumaş sunmuştur (TSMa, D. nr. 16).

Düğünlerde Hediye Sunumu

Osmanlı Devleti'nde hediye sunumunu gerektiren durumlardan biri de evlenme ve sünnet düğünleridir. Saray düğünlerinde devlet ricâli tarafından padişaha ve yakınlarına hediye sunma âdeti kuruluş yıllarından itibaren devam etmiştir. I. Murat'ın oğlu şehzâde Bayezid ile Germiyanoglu'nun kızının düğününde etrafın beyleri ve yabancı hükümdarlar tarafından iyi atlar, katarla develer, gulâmlar, cariyeler, altın ve gümüş tepsiler içinde floriler gibi çok çeşitli saçılar gibi armağanlar gönderilmiştir (1381-1382) (Açıkgöz, 2012, s. 31).

Devletin büyümesine paralel olarak düğünler yükseliş döneminde daha tantanalı bir şekilde icra edilmeye başlanmış ve XVI. yüzyıldan itibaren teşrifât kaideleri çerçevesinde bu düğünler için yapılan şenliklerin önemli bir bölümünü hediye takdimi teşkil etmiştir. Pişkeş adı verilen armağanların sunumu adeta bir yarış havasında gerçekleştirilmiştir. Özellikle esnafların hediye sunumları gösterişli geçitlerle gerçekleştirilmiştir (Arslan, 1991, s. 117-129).

1582'de Şehzâde Mehmet'in (III. Mehmet) sünnet düğününde Sadrazam Sinan Paşa, padişah için eyerler vurulmuş cins beş at, tezhipli bir Kur'an-ı Kerim, sanatkârâne yazılmış tezhipli bir kitap, altından yapılmış ve üzeri yakut ve firûze

ile bezenmiş bir tas ve on iki elbiselik değerli kumaş hediye etmiştir. Şehzâde için ise altınlar içinde ve incili gaşiyeler vurulmuş üç at, altın kabzalı bir şemşir, cildi altın ile süslenmiş bir Kur'ân-ı Kerim, aralarında Bostan ve Gülistan'ın da bulunduğu dört tezhipli ve minyatürlü kitap ile en iyi kumaşlardan sunmuştur. İkinci Vezir Siyavuş Paşa'nın hediyeleri yirmi bin altın değerinde idi ve sekiz at, sırmalı kumaş, iki saat, altından yapılmış süslü bir şemşir ve tezhipli bir Kur'ân-ı Kerim, ayrıca tezhipli ve minyatürlü Şehnâme'den oluşuyordu. Üçüncü vezir Hadım Mesih Paşa, ikisi mücevher takımlarla donatılmış dört at ile otuz bin altın değerinde yüz elli elbiselik kumaş sunmuştu. Sadaret Kethüdâsı Osman Bey de on bin altın değerinde gümüş ev eşyası ile Gürcü ve Çerkez köleler getirmişti (TSMA, D., nr. 9614, s. 2/b, 3/b; Arslan 1999, s. 160).

Bu düğünde sancakbeylerinin hediyeleri, her biri gümüşten yapılmış sürahiler, maşrapalar, tepsiler ve en değerli kumaşlardan oluşmaktaydı. Aydın Sancakbeyi Osman Bey ve Musul Sancakbeyi Mustafa Bey, beşer gümüş sürahi ve her biri beşer elbiselik olmak üzere serâser, kemha, atlas, kutnu, destar ve benek türü sırmalı kumaşlardan sunmuştu. Ekrâd umerâsından, Van vilayetine tâbi Hakkâri hâkiminin pîşkeşi her biri gümüşten dokuz adet sürahi, maşrapa, tepsi ve dokuz çeşit serâser, Frengî atlas ve kemha, mukaddem, kutnu, destar gibi kumaşlardan oluşuyordu. Yine Ekrâd umerâsından Diyarbakir'e tâbi Hazzo hâkimi Mehmet Bey, padişaha gümüşten dokuz adet sürahi ile beş çeşit dokuz adet elbiselik sırmalı kumaş ve iki doğan; Şehzâde Mehmet'e ise üç gümüş sürahi, ikişer elbiselik serâser ve benek, üç elbiselik Frengî kemha sunmuştu (TSMA, D, nr. 9614, s. 8/a, 9/a).

1582'deki sünnet düğününde İstanbul Kadısı Mevlâna Mehmet Çelebi'nin Kapı Kethüdâsı vasıtasıyla sunduğu pîşkeşi tezhipli bir Kur'ân-ı Kerim ve tezhipli bir Mesnevî ile iki elbiselik serâser ve dörder elbiselik benek, Frengî kemha ve atlas, serenk kadife ve Bursa kutnusundan oluşuyordu. Selanik kadısının hediyeleri Kur'ân-ı Kerim'in yanı sıra Bağdat kutnusu, serâser, destar gibi on elbiselik kumaştan müteşekkildi (TSMA, D, nr. 9614, s. 5/a, 7/b).

1675'te IV. Mehmet'in şehzâde Mustafa (II. Mustafa) ve şehzâde Ahmet (III. Ahmet) için düzenlediği sünnet düğünü, Edirne'de şenliklerle ihtişamlı bir şekilde kutlanmıştır (Nutku, 2008). Bu şenlikteki eğlenceler, ziyafetler, geçitler, hediye alayları ve hediye sunumları Hezarfen Hüseyin Efendi'nin *Telhisü'l-Beyân fi Kavânîni-âi Âl-i Osman* adlı eserinde ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır (İlgürel, 1998). Ayrıca İngiliz elçilik heyetindeki bir görevli de şenliğe şahit olmuş ve gördüklerini eserinde dile getirmiştir (Covel, 2009, s. 129, 146-149). Düğünde sunulan hediyelerin listeleri Osmanlı arşivlerinde de mevcuttur (TSMA, D., nr. 154).

154 Numaralı Pîşkeş Defteri'nde Kitaplara Dair Kayıtlar

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi katalogunda 154 numara ile kayıtlı olan pîşkeş defteri, 1675'te gerçekleştirilen şehzadelerin sünnet düğününde padişaha ve şehzadelere kimler tarafından hangi hediyelerin sunulduğunu göstermesi bakımından önemli bir defterdir. Bu listelere bakıldığında hediyeler arasında devrin önde gelen hattatları tarafından yazıya geçirilmiş pek çok ilmî kitabın da yer aldığı görülür (TSMA, D., nr. 154).

Defter 31 varaktan oluşmaktadır ve okunaklı olarak talik rıka yazı türüyle yazılmıştır. Defterde 178 adet devlet erkânının düğün pîşkeşleri listelenmiştir. Sadrazam, vezirler, şeyhülislam, kazaskerler, kadılar, valiler, kethüdalar, beylerbeyleri, defterdarlar, kaptan-ı derya, sancakbeyleri, gümrük emini, kapıcıbaşılar, miralem, Edirne ve İstanbul esnafları, defter emini, şehremini, matbah emini, tersane emini, reisülküttap, başmuhasebeci, Erdel Beyi, Efklak ve Boğdan Voyvodaları, yabancı ülke elçileri ve sabık paşaların pîşkeşleri yazılmıştır. Liste Sadrazam Ahmet Paşa'nın hediyelerinden başlamaktadır. "Pîşkeş-i hazret-i Sadrazam Ahmed Paşa" ifadesinden sonra hediyeler 3'er dörder sıra olmak üzere alt alta sıralanmıştır.

Padişahın en önemli makamda bulunan Sadrazam Ahmet Paşa'nın düğün pîşkeşi şu eşyalardan oluşmaktadır: "Bâ hatt-ı Şükrullah Kelâm-ı Şerif, cild 1; Kitâb-ı Mahzenü'l-Esrâr ve Şeyh Nizâmî, bâ hatt-ı Şah Mahmud, cild 1; Kitâb-Tuhfetü'l-Ebrâr Monla Câmi', cild 1; murassa altun kase ma' kapak, bir; tahta samur kürk, tahta üşek kürk, 1; Sade kutnu, donluk, 12; sade Hitayi, donluk 12; telli Hitayi, donluk 12; sade atlas, donluk 12; zincirbâb donluk 12; mukaddem kuşak, kıt'a 12; İstanbul seraseri, top 12; telli kadife, donluk 12." (TSMA, D., nr. 154, s. 2/b).

1675'te gerçekleştirilen sünnet düğününde padişahın imamı bir süzeni yer minder; Şehzâde Hocası Feyzullah Efendi ise Kur'an-ı Kerim'den başka Dürer ü Gurer, Mir'atü'r-Rüya ve Eşbâhü'n-Neza'ir adlı kitaplar ile billurdan bir devât ve bir seccade hediye etmiştir. (TSMA, D., nr. 154, s. 6/b). Trablus Beylerbeyi Hüseyin Paşa, padişaha iki gümüş leğen ve ibrik ile sekiz çeşitten oluşan dokuzar elbiselik değerli kumaş; Şehzâde Mustafa ve Ahmet için ise birer gümüş maşrapa ve otuz iki elbiselik Acem dibâsı, telli Hitayî ve dürengî (çift renkli) sade Hitayî takdim etmiştir (TSMA, D., nr. 154, s. 13; İlgürel, 1998, s. 229). Anadolu Kazaskeri'nin hediyeleri şunlardır: Mushâf-ı Şerif, Kitâb-ı Buhârî, Kitâb-ı Hidâye, destar, mütenevvi'a şal, zincirbâb, sade kutnu, putedarî ve sof (TSMA D., nr.154, s. 5/a). Kıbrıs Beylerbeyi'nin hediyeleri ise gümüş sürahi, gümüş maşrapa, gümüş tepsi, Acem dibası, Hitâyî, atlas Hint kutnusu, destar gibi eşyalardan oluşmaktaydı (TSMA D., nr. 154, s. 8/a).

Hediye listeleri incelendiğinde *Kelâm-ı Şerif* ya da *Mushâf-ı Şerif* olarak *Kur'an-ı Kerim*'in en çok takdim edilen kitap olduğu görülür. Eserlerin kaç adet olduğu "cild" ifadesiyle belirtilmiştir. Mushâf-ı Şerif on dört, Kelâm-ı Şerif ise on beş adet olmak üzere toplam yirmi dokuz adet Kur'an hediye edilmiştir. Bununla

birlikte bazen Kur'an-ı Kerim'in hediyeeler arasında bulunmadığı, bazen de hediye edilen tek kitabın Kur'an olduğu görülür. Kitaplar daha çok sadrazam ve diğer vezirlerle kazasker, kadı, padişah hocası, nakibül-eşraf gibi ilmiye sınıfına mensup ricâl tarafından sunulmuştur. Beylerbeyleri, defterdar, Kaptan-ı derya gibi bazı devlet erkânının pişkeşleri arasında ise hiç kitap bulunmamaktadır.

Hediye edilen hadis kitaplarının başında Buhari'nin *Sahih-i Buhari* adlı eseri gelirken (toplam on adet); fıkıh kitaplarının başında El-Merginânî'nin *El-Hidâye* adlı eseri (toplam altı adet), tefsir kitaplarının başında da Kadı Beydâvî'nin *Tefsir-i Kadı* (toplam beş adet) adlı eseri gelmektedir. Kalam ilmiyle ilgili olarak *Sadrü's-Şeri'a* en çok adı geçen eserdir (üç adet).

Takdim edilen kitaplar arasında İmam Kastalanî'nin Hz. Peygamberin hayatını ve şahsiyetini ele alan *Mevâhib-i Ledüniyye* adlı siyer kitabı da bulunmaktadır. Ayrıca edebiyat ve coğrafya kitapları da mevcuttur. Edebî eserler içerisinde Sa'dî'nin *Külliyât'ı ve Gülistan'ı*, Şair Hafız'ın *Divan'ı*, Mevlanâ'nın *Mesnevî'si* gibi önemli yapıtlar yer almaktadır. Molla Câmi'nin *Nefehât-ı Molla Câmi'* (evliya menkıbeleri) ve Rabgûzî'nin *Kıyas-ı Enbiyâ* (peygamberler tarihi) adlı eserleri İslam tarihine dair kitaplardır. *Kitab-ı Sübha* ise tespîhât (namazdan sonra tespîh duası) kitabıdır. Defterdeki kayıtlarda bazı eserleri yazıya geçiren hattatın adının belirtildiği görülmektedir. Bazı eserlerin ise büyük ciltli ya da tezhipli ve süslü (murassa) olduğu belirtilmiştir.

154 Numaralı Deftere Göre Devlet Adamları Tarafından Sunulan Kitaplar

Sadrazam Ahmet Paşa'nın hediye ettiği kitaplar:

Kelâm-ı Şerîf (Şükrullah hattıyla), cild, 1; Kitâb-ı Mahzenül-Esrâr ve Şeyh Nizâmî (Şah Mahmud hattıyla); Kitâb-Tuhfetül-Ebrâr Monla Câmi', cild 1.

İkinci vezir Musâhib Mustafa Paşa'nın hediye ettiği kitaplar:

İncili mücevher zarflı Kelâm-ı Şerîf (Abdü'l-bâkî hattıyla), cild, 1; Kitâb-ı Acaîbü'l-Mahlûkât, cild,1.

Üçüncü vezir Kaimmamakam Mustafa Paşa'nın hediye ettiği kitap:

Kelâm-ı Şerîf (Yakub hattıyla)

Altıncı vezir Tevki'î Abdurrahman Paşa'nın hediye ettiği kitaplar:

Kitâb-ı Tefsir-i Kadı, cild, 1; Kitâb-ı Tertib-i Dünya?, cild, 1.

Şehülislam'ın hediye ettiği kitaplar:

Mushaf-ı Şerîf, cild, 1; Kitâb-ı Buhari, cild 1.

Şehülislam'ın Şehzade Sultan Mustafa için hediye ettiği kitaplar:

Kelâm-ı Şerîf, cild 1; Tefsir-i Kadı, cild, 1; Kitâb-ı Kuhistânî, cild, 1

Şeyhülislam'ın Şehzade Sultan Ahmet için hediye ettiği kitaplar:

Mushâf-ı Şerîf, cild, 1; Tefsir-i Kadı, cild, 1; Kitâb-ı Hidâye, cild, 1.

Şehyülislam-ı Sâbık Yahya Efendi'nin hediye ettiği kitaplar:

Kitâb-ı Sahîhü'l-Buharî, cild, 1.

Nakîbü'l-Eşrâf Mevlânâ Mehmet Efendi'nin hediye ettiği kitaplar:

Mushâf-ı Şerîf, cild, 1; Sahîhü'l-Buharî, cild, 1; Mevâhib-i Ledüniyye, cild; Kuhistâni, cild 1.

Hekimbaşı Mustafa Efendi'nin hediye ettiği kitap:

Kısas-ı Enbiyâ, kıt'a-i kebîr cild, 1.

Rumeli Kazaskeri'nin hediye ettiği kitaplar:

Mushâf-ı Şerîf, cild, 1; Kitab-ı Buharî, cild, 1; Kitâb-ı Hidâye, cild, 1.

Anadolu Kazaskeri'nin hediye ettiği kitaplar:

Mushâf-ı Şerîf, cild, 1; Kitab-ı Buharî, cild, 1; Kitâb-ı Hidâye, cild, 1.

İstanbul Kadısı'nın hediye ettiği kitaplar:

Kelâm-ı Şerîf, cild 1; Kitab-ı Mesnevî, cild, 1.

Edirne Kadısı Mehmet Efendi'nin hediye ettiği kitaplar:

Kelâm-ı Şerîf, cild 1; Nefehât-ı Monla Câmi', cild, 1.

Mısır Kadısı Mevlana Mehmet Efendi'nin hediye ettiği kitap:

Kitab-ı Sübha, cild, 1.

Galata Kadısı Mehmet Efendi'nin hediye ettiği kitaplar:

Tefsîr-i Celâlî, cild, 1; Fetâvâ-yı Kadıhan, cild 1.

Selanik Kadısı Mehmet Efendi'nin hediye ettiği kitap:

Kelâm-ı Şerîf, cild 1.

İzmir Kadısı Mevlana Mehmet Efendi'nin hediye ettiği kitaplar:

Kelâm-ı Şerîf, cild 1.

Şam Kadısı Mevlana Abdülbaki Efendi'nin hediye ettiği kitaplar:

Kitab-ı Sübhatü'l-Ebrâr ve ma' Tuhfetü'l- Ebrâr, cild, 1.

Yenişehir Kadısı Mevlana Seyyid Mehmet Efendi'nin hediye ettiği kitaplar:

Kelâm-ı Şerîf, cild 1.

Valide Sultan Kethüdası Mustafa Efendi'nin hediye ettiği kitap:

Kitab-ı Şemail-i Nebi, cild, 1.

Şehzade Hocası Feyzullah Efendi'nin hediye ettiği kitaplar:

Kelâm-ı Şerîf, cild 1; Kitâb-ı Dürer ü Gurer, cild, 1; Kitâb-ı Eşbâhü'n-Nezâ'ir, cild, 1;

Kitâb-ı Mir'âtü'r-Rüya, cild, 1.

Mısır Valisi Hüseyin Paşa'nın hediye ettiği kitap:

Kelâm-ı Şerîf, cild 1.

Anadolu Defterdarı'nın hediye ettiği kitaplar:

Kelâm-ı Şerîf, cild 1; Kitâb-ı Nizâmî-i Hamse, cild 1

Bursa Kadısı'nın hediye ettiği kitaplar:

Tefsîr-i Kadı ma' Ebu's-Su'ûd ve Haşiyeye-i Şeyhzâde, cild 1.

Filibe Kadısı'nın hediye ettiği kitap:

Kitab-ı Mültekâ, cild, 1.

Mağnisa Kadısı'nın hediye ettiği kitap:

Tenvîrül-Ebsar, cild, 1.

Eyüp Kadısı'nın hediye ettiği kitap:

Sadrü's-Şeri'a, cild 1.

Yeniçeri Ağası'nın hediye ettiği kitap:

Kelâm-ı Şerîf (murassa cildli), cild, 1.

Sabıkan Rumeli Kazaskeri İzzetî Efendi'nin hediye ettiği kitaplar:

Mushâf-ı Şerîf, cild 1; Kitâb-ı Hidaye, cild, 1; Dîvân-ı Hafız, cild, 1.

Anadolu kazaskerliği payesiyle sabıkan İstanbul kadısı olan Ayni Efendi'nin hediye ettiği kitaplar:

Mushâf-ı Şerîf, cild 1; Sahih-i Buharî, cild. 1; Hidâye, cild, 1.

Sabıkan Anadolu Kazaskeri olan Mustafa Efendi'nin hediye ettiği kitaplar:

Mushâf-ı Şerîf, cild 1; Sahih-i Buharî, cild. 1; Kitâb-ı Kuhistânî, cild, 1.

Sabıkan İstanbul Kadısı olan Mevlana Hamit Efendi'nin hediye ettiği kitaplar:

Mushâf-ı Şerîf, cild 1; Kitâb-ı Buharî, cild. 1; Kitâb-ı Sadrü's-Şeri'a

Sabıkan İstanbul Kadısı olan Abdurrahimzâde Mevlana Mehmet Efendi'nin hediye ettiği kitaplar:

Mushâf-ı Şerîf, cild 1; Yevâkît-i Şa'rânî, cild, 1; Dürer ü Gurer, cild 1.

Sofya Kadısı Mevlana Mehmet Ağa'nın hediye ettiği kitap:

Sadrü'ş-Şerî'a.

Belgrad Kadısı Mevlana E's-Seyyid Abdü'l-baki Efendi'nin hediye ettiği kitaplar:

Kitâb-ı Kuhistânî, cild, 1.

Sabıkan Rumeli Kazaskeri olan ? Efendi'nin hediye ettiği kitaplar:

Mushâf-ı Şerîf, cild 1; Mesabîh-i Şerîfe, cild, 1; Külliyyât-ı Şeyh Sa'di, cild, 1.

Sabıkân İstanbul Kadısı olan Mevlana Balizade'nin hediye ettiği kitaplar:

Mushâf-ı Şerîf, cild 1; Buhari-i Şerîf

Sabıkan İstanbul Kadısı olan Mevlana Mehmet Efendi'nin hediye ettiği kitaplar:

Mushâf-ı Şerîf, cild, 1; Kitâb-ı Buharî, cild, 1.

Üsküdar Kadısı Mevlana Mustafa Efendi'nin hediye ettiği kitaplar:

Kitâb-ı Hidâye, cild, 1.

Kayseriyye Kadısı Mevlana Şa'ban Efendi'nin hediye ettiği kitaplar:

Kitâb-ı İnâye, cild, 1.

Sabıkan Anadolu Kazaskeri olan Feyzullah Efendi'nin hediye ettiği kitaplar:

Mushâf-ı Şerîf, cild, 1; Buharî, cild, 1; Letâ'ifü'l-İşârât, cild, 1.

Halep Kadısı Mevlana Mehmet'in hediye ettiği kitap:

Kelâm-ı Şerîf, cild, 1.

Bağdat Kadısı Mevlana Ahmet Efendi'nin hediye ettiği kitap:

Kitab-ı Bostan, cild, 1.

Diyarbakir Kadısı'nın hediye ettiği kitap:

Kelâm-ı Şerîf, cild, 1.

154 Numaralı Deftere Göre Kitapların Konuları Bakımından Tasnifi

Tefsir Kitapları:

Kitâb-ı Tefsir-i Kadı; Kitab-ı Buhârî; Tefsîr-i Celâli; Haşiyeye-i Şeyhzâde; Letâ'if'ül-İşârât.

Fıkıh Kitapları:

Kitâb-ı Kuhistanî, Kitâb-ı Hidâye, Fetâvâ-yı Kadıhan, Kitâb-ı Dürer ü Gurer, Kitâb-ı Eşbâhü'n-Nezâ'ir, Kitâb-ı Mültekâ, Tenvîrül'Ebsâr, Kitâb-ı İnâye.

Hadis Kitapları:

Sahihü'l-Buhârî, Mir'atü'r-Rüya, Tuhfetü'l-Ebrâr, Mesâbih-i Şerîf.

Kelâm Kitapları:

Sadrü's-Şeri'a, Yevâkît-i Şa'rânî.

İslam Tarihi Kitapları:

Nefehât-ı Monla Câmi' (Evliya Menkıbeleri), Kısâs-ı Enbiyâ.

Edebî Kitaplar:

Kitâb-ı Tuhfetü'l-Ebrâr, Kitâb-ı Sübhâtü'l-Ebrâr, Nizâmi-i Hamse, Divân-ı Hâfız, Külliyyât-ı Şeyh Sa'di, Kitâb-ı Bostan, Kitab-ı Mesnevî, Şamâil-i Nebî.

Coğrafya Kitapları:

Kitâb-ı Acaibü'l-Mahlûkât, Kitab-ı Tertib-i Dünya?

Siyer:

Mevâhib-i Ledüniyye.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde XVII. yüzyılda bayramlar, nevrüz, ziyaret, ziyafet, dinî geceler ve düğünler gibi vesileler pîşkeş takdimini gerektiren önemli zamanlardır. Özellikle düğünler gibi ülkenin dört bir yanından devlet erkânın katıldığı büyük törenler daha görkemli bir şekilde icra edilmiş ve hediyeler de bir o kadar gösterişli olmuştur. Bu zamanlarda en değerli hediyeleri sunmak adeta bir rekabete dönüşmüştür.

Osmanlı Devleti'nde İslâm kültürü ve medeniyeti dairesinde padişahlara önemli günlerde devlet ricâli tarafından kitap hediye takdimi, devlet gelenekleri arasında önemli bir yere sahiptir. Kitapları hediye eden devlet erkânı, daha çok ilmiye sınıfına mensup kadılar ve kazaskerlerden oluşmaktadır. Ayrıca sadrazam, yeniçeri ağası, vezirler, valide sultan kethüdası, şehzade hocası tarafından da kitap takdim edilmiştir. Hediyelerin arasında kitaplardan başka devât, incili seccade, gümüş mutfak eşyaları, süslü at takımları, değerli kumaşlar gibi eşyalar da bulunmaktadır.

Devlet büyükleri tarafından padişahlara kitap olarak en çok Kur'an-ı Kerim ve fıkıh, kelâm, hadis, tefsir gibi İslâmî ilimlere dair kitaplar hediye edilmiştir. Bu da Osmanlıların İslâmî ilimlere verdikleri önemi göstermektedir. Hediye listelerinin ilk sırasını da kitaplar almıştır. İslâmî eserleri edebî eserlerin takip etmesi, aralarında coğrafyaya dair kitapların da bulunması ve kitapların devrin önemli hattatlarınca yazıya geçirilmesi edebiyata, coğrafyaya ve İslâm sanatına da önem verildiğini göstermektedir.

Hediye edilen kitapların içinde fıkıh kitabı olarak *Hidâye* ve *Kitâb-ı Kuhistânî*, hadis kitabı olarak *Sahih-i Buhâri*, kelim kitabı olarak *Sadrü's-Şeri'a* ve tefsir kitabı olarak da *Kitâb-ı Tefsir-i Kadı* en çok hediye edilen kitaplardır. Edebî eserler ise daha çok mesnevi tarzında yazılmış eserlerden oluşmaktadır. Sa'dî'nin eserleri de önemli bir yer tutmaktadır.

Padişahlara kitap takdimi yalnız devlet ricali tarafından yapılmamış; aynı zamanda Müslüman hükümdarlar da diplomatik ilişkilerin güçlendirilmesi için Osmanlı sultanlarına değerli eşyalarla birlikte başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere edebî ve hat sanatıyla ilgili kitaplar göndermişlerdir.

İç hazineye ait pişkeş defterleri, ceyb-i hümayun ve harc-ı hassa defterleri gibi arşiv belgeleri saray ve çevresinde okunan kitaplar konusunda zengin bir içeriğe sahiptir. Böylece bu defterler dönemin ilim, kültür ve sanat anlayışını yansıtmaları bakımından ayrı bir önemi haizdir.

Kaynakça

Kitaplar ve Makaleler

- AÇIKGÖZ, F. Ü. (2012), *XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Hediye ve Hediyeleşme*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- AÇIKGÖZ, F. Ü. (2018). "Osmanlı Devleti'nde Pişkeş (XVII. Yüzyıl)", *Turkish Studies*, 13(24), s. 287-300.
- AÇIKGÖZ, F. Ü. (2018). "Osmanlı Harem Tarihi Araştırmalarında Kullanılabilecek İç Hazine Defterleri Üzerine Bazı Tespitler", *Tarih Yazımı Üzerine-II*, Hazırlayan: İsmail Özçelik, Ankara: Berikan Yayınevi.
- ARSLAN, M. (1991). 1675 "Edirne Şenliği Üzerine Üç Önemli Eser ve Bu Eserlerdeki Hediyeler Bölümü", *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, s. 117-120.
- ARSLAN, M. (1999). *Türk Edebiyatında Manzum Surnameler (Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- ATİK, K. (2019). "Osmanlı Bürokratlarının Padişaha Sunduğu Hediyeler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (65), s. 166-176.
- COVEL, J. (2019). *Bir Papazın Osmanlı Günlüğü*, çev.: Nurten Özmelek, İstanbul: Dergah Yayınları.
- İLGÜREL, S. (hazırlayan), (2019). *Hezarfen Hüseyin Efendi, Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, Ankara: TTK. Yayınları.
- KARACA, F. (2007), *Pişkeş, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXIV, s. 294-296.
- NUTKU, Ö. (1987). *IV. Mehmed'in Edirne Şenliği (1675)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÖZTÜRK, N. (2007). "Osmanlı Kroniklerinde Hediye Kayıtları (1299-1500)", *Hediye Kitabı*, (Editör: Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç), İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- RAHİMOV, E. (1995). "*Safevîlerin Türkiye'ye Hediye Gönderdiği Kitaplar*, (çev. Ali Haydar Bayat)", *Türk Kültürü*, 386(XXXIII). s. 344-350.
- SCHWEIGGER, S (2004). *Sultanlar Kentine Yolculuk (1578-1581)*, (çev. H. Turkis Noyan), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- TEMÜR, S. (2019). *1110 Numaralı Harç-ı Hassa Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.
- ZEYREK, Y. (1999). *IV. Sultan Murad'ın Revan ve Tebriz Seferi Ruz-namesi*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Arşiv Belgeleri

- Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), Defter (D.), numara (nr). 154.
- TSMA, D., nr. 16.
- TSMA, D., nr. 14.
- TSMA, D., nr. 6230.
- TSMA, D., nr. 9614.